

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

Католиктік шіркеулерде құдайға құлшылық ету әдетте орыс, украин, неміс, ағылшын және поляк тілдерінде жүргізіледі.

Одан бөлек, Қазақстан аумағында Католиктік жоғары діни семинария және Қарағанды қаласындағы Кармель тауынан Киелі Қыз Мәриям орденінің «Монастырь босых монахинь», «Каритас» республикалық қайырымдылық қоры Қарағанды, Алматы, Нұрсұлтан қаласында бар. Бірақ қазіргі таңда Қарағанды қаласындағы осы шіркеу жабылған болатын.

Католик шіркеуінде монахтық өмір бар. Бірақ, әдетте, бұл атау жеке адамдардың өміріне ғана емес, белгілі бір қоғамға да қолданылады. Монахтық өмір Мысырда III ғасырда пайда болды, ал оның негізін қалаушы Ұлы Антония болып саналады. Оның бастапқы нысаны – еріктілік, сонымен қатар христиандық өмірдің маңызды факторына айналды және Батыс пен Шығыста көптеген ізбасарларын тапты.

Католиктік шіркеу барлық уақытта Мәсіхтің ілімін жеткізіп қана қоймай, оны қазіргі заманның глобалды мәселелеріне де қолдануға ұмтылған. XIX-XX ғасырларда католик шіркеуінің әлеуметтік ілімі, яғни әлеуметтік өмір мәселелері бойынша ресми ілім әзірленді. Бұл оқудың негізгі принциптері - адамның жеке ойы мен қасиеттерін құрметтеу және ортақ игілікке ұмтылу. Еңбек адам өмірінде үлкен рөл атқарады, бірақ адам еңбегімен өз ісінің құлына айналмауы тиіс: оның демалуға, отбасына, мәдени, қоғамдық және діни өмірге уақыты болуы тиіс. Католик шіркеуі үлкен қайырымдылық қызметін жүргізеді.

Осылайша, Қарағандыны және жалпы Қазақстанның католиктік дінді жаңғырту және Католиктік Шіркеуді дамыту орталығына айналдырудың басты негізгі 2 фактор әсер еткен болатын, атап айтатын болсам, біріншіден, католиктердің көптен пайда болуы, оның басты бір себептерінің бірі ол неміс және поляк адамдарының Қазақстан жерін қоныс аударуы болды. Кейін, айта кететін болсам аймақтағы католиктердің көптеп пайда болуы ол, 1942-1944 жылдары Қарағанды облысының өнеркәсіптің мобилизациясы.

Қазақстан Республикасының және Ватикан арасындағы ең маңызды жетістіктерінің бірі екі ел арасындағы дипломатиялық келісім, Католиктік Шіркеудің келіссөздер арқылы «конкордатқа» 1999 жылғы 10 мамырда қол қойылды. Мемлекеттің маңызды басымдықтарының бірі конфессияаралық келісімді сақтау болып табылады. Қазақстанның барлық конфессияларының абсолюттік заңдық теңдігіне қарамастан, Қазақстанның ең ірі діндері - ислам мен православие осы конфигурацияның шынайы орталығында орналасқан, олар өзара іс-қимылда іс жүзінде елде конфессияаралық тұрақтылықты қамтамасыз етеді. Нақ осы тұрақтылық негізінде Қазақстанның барлық конфессияларының, соның ішінде ислам мен христиан дінінің арасындағы қарым-қатынас қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бургарт Л.А. Влияние миграционных факторов на формирование и развитие Католической Церкви в Казахстане // Этнодемографические процессы в Казахстане и сопредельных территориях. Сб. науч. трудов VII международной научной конференции. Усть-Каменогорск, 2006. стр. 54-61;
2. «Кредо». Газета Римско-католической Церкви Казахстана [электронды ресурс];
3. «Караганда – второй Рим» // Кредо. Газета Римско-католической Церкви Казахстана, № 3 (115), март 2005. С. 14-16. [электронды ресурс];
4. История Казахстана: народы и культуры. Учебное пособие / Масанов Н.Э. и др. Алматы, 2001. стр: 212-219

УДК 21.15.47

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ-ИСЛАМДЫҚ БРЕГЕЙЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ХАНАФИТТІК ДӘСТҮРДІҢ РӨЛІ: СОЦИОЛОГИЯЛЫҚ ӨЛШЕМ

Жолдыбекова Нурбиби Умирбаевна

Nika-07_98@mail.ru

Қазақстандық-исламдық бірегейлікті саралау үшін ханафи мазхабын зерттеу маңызды болып табылады, өйткені Қазақстандағы ханафи мазхабы ғасырлар бойғы Ислам дәстүрі бойынша жергілікті дәстүрдің исламға енген проекциясы ретінде исламдық бірегейлік түрін қалыптастыруға ықпал етті деген ережеге негізделеді. Қолданбалы және іргелі сипаттағы аса маңызды мәселелердің бірі қазақстандық қоғамды ұйыстыру және толерантты дінаралық модельді құруда маңызы бар дәстүрлі діни бірегейлікті қалыптастыру үшін рухани-мәдени мұраны және діни дәстүрлі ілімдерді жаңғырту мәселелерін шешу болып табылады [1, 47 б.]. Исламдық бірегейлік ханафи мазхабының доктринасы аясында қалыптасты, олар этикалық императивтерге басымдық ретінде көзқарасты ұсынды.

Белгілі әлеуметтанушы Э.Гидденс зерттеуінде исламдық фундаментализм мұсылмандар тұратын барлық елдерге әсер ететінін атап өтті. Э.Гидденс өз еңбегінде сунниттік мұсылмандар шииттерге қарағанда төзімдірек, олар әртүрлі діни көзқарастардың бейбіт қатар өмір сүруіне мүмкіндік береді деген болатын [2, 337-338 бб]. Орталық Азия елдерінде дәстүрлі түрде таралған ханафи мазхабын зерттеуге ғылыми қызығушылықтың артуына (діни жағдайлар мен олардағы діни ландшафттар әртүрлі болғанына қарамастан), Түркияда, Ресейде және т.б. мемлекеттерді қоғамдағы радикалдану факторы және кейбір псевдо-исламдық топтардың экстремистік әрекеттері әсер етті. Бұл аймақтағы Ханафия қалыпты толерантты исламдық дискурстың дамуына ықпал етті және жаңа "ислам құрылысы" көптеген елдерде қолдау таппады.

Фихр дамуының генезисі Ислам теологтары, фихр-заңгерлерге айналған философтар үлкен рөл атқарған ұзақ тарихты көрсетеді. Бірте-бірте мұсылман дәстүрлерін, хадистерді біріктіру азаматтық және қылмыстық істер бойынша сот шешімдерін шығарудың өзекті негізіне айналды. Алайда, ислам құқығының қалыптасуы ислам заңдарын әзірлеген, кодификациялаған құқықтық мектептер-мазхабтардың пайда болуынан бастау алады. Мазхабтардың маңыздылығы ислам үмбетінің және оған қатысты әрбір мұсылманның құқықтық қамтамасыз етілуін белгілеу болып табылады. Құқықтық сана және оның қалыптасуы кез-келген қоғамның гуманитарлық құрамдас бөлігі болып табылады. Заңдарды білу және заңдарға сәйкес жауап беру заңды мемлекет құруға бағытталған.

Егер исламға дейінгі тарих кезеңінде құқықтық сана тайпалардың кодекстік заңдылығында қалыптасқан болса, онда көбінесе жергілікті, тайпалық контекст басым болса, онда ислам кодификациясында әмбебаптық пен ислам гуманизмі құқықтық сананы жалпыға ортақ сана ретінде құрылымдады. Сонымен бірге мұрагерлік құқықтары, әйелдердің мұрагерлігі, әйелдердің мінез-құлқының этикалық нормалары, неке қатынастарын реттеу белгіленді. Мұнда даулы мәселелер ерекше маңызға ие, бұл моральдық ережелерге негізделген әмбебап заңдарды қабылдауға негіз болды [3, 129 б.].

Азаматтық заңдарды кодификациялау адамгершілік кіріспесінде жүзеге асырылды және ол VIII-IX ғасырларда қалыптасқан мазхабтар үшін негіз болды. Суннизм шеңберінде олардың төртеуі бар: Ханафия, Маликия, Шафия, Ханбалия. Он принциптен тұратын бұл шағын жұмыс алғаш рет әл-Матуридидің арқасында танымал болғаны белгілі. Алайда, Әбу Ханафаға жатқызылған тағы бір "фихр Әл-Ақбар" мәтіні бар, бірақ бұл мәселе бойынша белгілі исламтанушы, РФА академигі А.В.Смирнов былай деп жазады: «Ислам дәстүрі бұл мәтінді Әбу Ханифа Әлиге тиесілі деп санайды. келісу қиын: мәтін ашаризм мен антимутилииттік полемиканың күшті әсерін ашады, дегенмен, исламдық дәстүрдің ол мутилииттерден бастау алатын тезистерді жариялады» [4, 34 б.].

Ханафи мазхабының қазіргі және тарихи маңызы оның бір жағынан исламдық бірегейлікті қалыптастыруға, екінші жағынан әртүрлі мәдени және діни бірегейліктердің толерантты қатар өмір сүру саясатын қалыптастыруға әлеуметтік-мәдени және саяси әсерін ашумен байланысты. Халифат тарихында көптеген аймақтық қақтығыстар болды, оларды

заңнамалық тұрғыдан да, коммуникативті татуласу саясаты арқылы да реттеу қажет болды. Діни төзімсіздік негізіндегі қақтығыстар мұсылман қауымы шеңберінде шешілуі керек еді, әдетте, мұндай қақтығыстарда әлеуметтік мәселелер маңызды рөл атқарды. Мысалы, Мавераннахр сияқты аймақтың көпмәдениеттілігі сәйкестілік қақтығысы көп масштабқа ие болатын әлеуметтік-саяси шиеленіс ортасы болуы мүмкін. Бірақ тарих дәл осы жерде салыстырмалы тұрақтылық болғанын, интеграция тетіктері жұмыс істегенін көрсетеді.

Қазіргі уақытта белгілі бір аймақтардағы сәйкестік қақтығысымен байланысты эскалациялық процестер де бар. "Сәйкестілік қақтығысы" тақырыбы бүгінде өте танымал, ол өзінің жаңа дамуын постсекулярлық дәуірінен алады. XX ғасырдың аяғында танымал әлеуметтанушылар Дж. Бертон және Дж. Ротман, ең күрделі көп деңгейлі сипаттағы мәселені көтерді: ұлттық қауіпсіздікті деконструкциялауға әкелетін қоғамда қақтығыс тудырмай, субъективтілік пен объективтілікті жеке тұлғада қалай байланыстыруға болады. Діни, исламдық бірегейлік қақтығыстарымен байланысты шиеленісті жағдайды реттеуде әлеуметтік-мәдени өлшемнің толыққанды интеграциясын жүзеге асыру қажет. Мұндай интеграция үшін бұл қажет тірек, белгілі бір аймақта тарихи қалыптасқан дәстүрлі исламдық бірегейліктің болуы үшін және басқа діни бірегейліктердің болуы үшін шоғырландырушы негіз болатын тарихи тұрғыдан дәлелдеді [4,]

Исламның ханафи мазхабы контекстінде бейімделуі өткен және қазіргі құндылықтар парадигмаларының мағынасын түсінуге ықпал еткенін атап өткен жөн. Толерантты контексттің арқасында кейінгі ғасырларда аймақтағы зайырлы және исламдық сәйкестілік қақтығыстары реттелді. Қазақстанда зайырлы, содан кейін постсекулярлық қоғамның құрылысы ұлттық бірегейліктің қақтығысына әкеп соқтыруы мүмкін. Бүгінде мемлекетіміздің дін саласындағы саясаты әлеуметтік және саяси салалардағы шиеленіссіз, жанжалсыз жүзеге асырылды. XX ғасырдағы исламның заңдылығы абстрактілі-формальды болып көрінді, бірақ оның мазмұнын тағы да түркі және қазақ дәстүрлерімен сабақтастық идеясын шоғырландырған ханафи мазхабын ұстады. Осылайша, ханафи мазхабы зайырлы қоғамда исламдық бірегейлікті сақтауға ықпал ете отырып, Қазақстанның көпмәдениетті және діни кеңістігінде исламның көп ғасырлық тарихында мағыналық шоғырландыру міндетін атқарды.

Ханафия құқықтық доктринасының арқасында қоғамды толеранттандыру Құран мен Сүннетке негізделген. Исламдық сәйкестікті құру үшін маңызды мәдениетаралық коммуникативтік саясатты қалыптастырудың негізгі ережелері толеранттылық принциптері императив ретінде әрекет ететін хадистер болды [6, 352 б.]. Біздің ойымызша, ханафи мазхабының ерекше маңыздылығын оның толерантты исламдық сана мен исламдық бірегейлікті қалыптастырудағы реттеуші рөлінен байқау керек, ол бүгінде постсекулярлық жағдайында өзгеруде. Бұл тұрғыда исламтанушы ғалым А.К.Муминов Ханафия дәстүрінің жағымды сипатын атап өтіп, Ханафия идеялары мен персоналын бейнелейтін Махмуд әл-Кафавидің онша танымал емес қолжазбасын мысалға келтіреді. Оның пікірінше, Ханафит мектебі құқықтық сананы таратуды қамтамасыз етті деп санайды, сонымен қатар Әбу Ханифаның ізбасарлары мемлекет құруда маңызды рөл атқарды [7, 210 б.].

Қорыта айтқанда, әлеуметтанулық өлшем ханафи мазхабының қазақстандық исламдық бірегейлікті, Қазақстан кеңістігіндегі дәстүрлі діни ландшафтты сақтау үшін және конфессияаралық келісім моделі контекстінде халықтардың жайлы қатар өмір сүруі үшін көп қырлы әлеуеті бар екенін көрсетеді. Қазақстандық әлеуметтік-мәдени және саяси шындықтағы ханафи мазхабының нақты маңызын зерттеуге байланысты әлеуметтанулық деректер ханафи мазхабы қазақ руханиятының, исламдық бірегейліктің мәдени құрамдас бөлігі және зайырлы қазақстандық қоғамның шоғырлану факторы болып табылатынын айқындайды. Бүгінгі күні Ханафи мазхабының барлық аспектілері әлі ашылмаған, этикалық-құқықтық компоненттерді терең зерделеу, олардың түркі және қазақ қоғамының дәстүрлі құқықтық жүйесімен байланыстылығын зерттеу қажеттілігі белгілі болып отыр. Ханафит мазхабының мектептерінде анықталған бітімгершілік пен толеранттылық құбылыстары ерекше зерттеуді қажет етеді, өйткені олар осы салада сұранысқа ие.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Сейтахметова Н.Л., Бектенова М.К. Роль ханафитской традиции в формировании исламской идентичности (казахстанский контекст) // Вестник КазНУ. Серия философия. Серия культурология. Серия политология. – 2015. – №1 (50). – С. 45-52.
2. Гидденс Э. Социология / пер. с англ.; науч. ред. В.А. Ядов; общ. ред. Л.С. Гурьевой, Л.Н. Посилевича. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 703 с.
3. Большаков О.Г. История халифата. Ислам в Аравии (570-633). – М.: Восточная литература РАН, 2002. – Т 1. – 312 с.
4. Адильбаев А., Адильбаева Ш. Абу Ханифа и ханафитский мазхаб – Алматы: Издательство «Кокжиек», 2014. – 444 с.
5. Байтенова Н.Ж. Дін және қоғам: заманауи дискурс. – Алматы: Қазак университеті, 2014. – 138 б.
6. История арабо-мусульманской философии. Антология. – Москва: Академический проект, 2013. – 267 с.
7. Ценности и идеалы независимого Казахстана. Коллективная монография / Под общ. ред. Шаукеновой З.К. – Алматы: Институт философии, политологии и религиоведения КН МОН РК, 2015. – 322 с.

УДК 21.21.21

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ВЗАИМОСВЯЗИ РЕЛИГИОЗНОСТИ И ПЯТИФАКТОРНОГО АНАЛИЗА ЛИЧНОСТИ

Иманханов Азамат Иманханұлы, Кайрбеков Нурлан Евфратович
a.imankhanov@gmail.com

магистрант 1 курса кафедры религиоведения; преподаватель на кафедре
религиоведения

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилёва, г. Астана, Казахстан
Научный руководитель - Кайрбеков Н.Е.

Изучение личности и её связи с религиозностью представляет собой увлекательную область исследований, которая привлекает внимание психологов, социологов и философов уже на протяжении многих десятилетий. Понятие личности, кажущееся простым для большинства из нас, на самом деле имеет глубокий научный аспект. Это не просто то, что отличает нас от других, а скорее последовательная комбинация состояний, познаний и желаний, которые формируют наше поведение. Личность охватывает индивидуальные особенности мышления, чувств и действий, хотя существует множество различных определений этого понятия. Несмотря на разнообразие точек зрения, все они пытаются описать важные аспекты человеческого бытия. Поэтому вопрос о личности остается актуальным для научного исследования. [1]

На протяжении многих лет различные теории личности стремились определить количество основных черт, составляющих личность. Из ранних подходов известны трехфакторная теория Ганса Айзенка и 16-факторный личностный опросник Реймонда Бернара Кеттелла. Однако наиболее широко распространена Пятифакторная модель личности Льюиса Голдберга (five-factor model), известная также как "Большая пятерка" (big five). Льюис Голдберг был тем, кто в 1980-х годах XX века возродил психолексический подход к изучению индивидуальности. Он создал Пятифакторную модель личности, которая получила широкое признание и стала одной из наиболее известных теорий личности. [2] Он писал: «Наиболее значимые для повседневного взаимодействия людей индивидуальные различия со временем будут зафиксированы в языке. Чем важнее такого рода различие, тем большее число людей заметят его и захотят говорить о нем, для чего, в конце концов, они придумают соответствующее слово». [3]